

Berzsenyi Lénárd, az olműtzi várbörtön „rajzolója”

Több mint 10 évvel ezelőtt szakadozott, alig olvasható írások, alig kivethető és felismerhető rajzok, festmények kerültek iskolánk birtokába. Rábukkantunk a *Berzsenyi Lénárd homvéd ezredes rajzolta „börtönképek”-re*, amelyeket az *olműtzi várbörtönben* készített rabtársairól 1850–52-ben.

A leltre a tető javítása közben akadtak rá a celiidőmölki Építő Ktsz dolgozói. *Somogyi Zoltán* ácsmester néhány megviselt, gyűrött, megrongálódott papírra rajzolt szakadozott képet magához vett, és átadta fiának, vigye el az iskolába. Zoli gyerek meg is mutatta, hogy mit találtak „aptyáék” a posta padlásán. Szerintük ott még több képek is kell lenni. Rögtön érintkezésbe léptem *Németh Sámuel* postafőnökkel, a hivatal vezetőjével és engedélyt kértem, hogy a padláson kutathassak.

Gadl Irén tanárnő, *Zongor Ferencné* tanárnő és jómagam megkezdtük az izgalmasnak ígérkező munkát. Velünk tartott *Németh Sámuel* is. Mindjárt a padlásfeljáró pihenőrészen limlom és szeméthalmaz, sáros föld és homok között heverték szakadtan, gyűrötten, a felismerhetlenségig bepiszkolódva az első megtalált rajzok. Továbbkutattunk és a kémény melletti szemétrakásban por, mész, fátörmelék, hamu és korom között újabb képekre bukkantunk. Egy-egy képért alaposan megdolgoztunk, turkálni kellett a szeméthalmazban. Összeszedtünk minden fellelhető képet és a széttépett papírdarabkákat, még a képroncsokat is elraktuk. Aktatásukra való mennyiség gyűlt össze.

Ugyancsak a padlásról került elő egy – valószínű a *Berzsenyi család valamelyik leszármazottja által írt* – jegyzék is a képekről. Ez a kézzel írott feljegyzés, amely szintén szakadozott, hiányos, de azért támpontul szolgálhat a Berzsenyi-portrék számbavételéhez, 126 képet sorol fel. Pontosan megjelöli, melyikről készült másolat is, és melyik kép hova kerülhetett: „múzeumnak szánva”, „magamnak maradt példány” bejegyzések olvashatók.

A megrongálódott rajzokat féltő gondossággal tisztítottam. Majd két hétig tartott, amíg üveg alá kerülhettek. A celli tanács 41 db képet – ami felismerhető, és amelyen a hátsó oldali szöveg is olvasható – bekereteztetett, egyenként két-két üveglap közé. A leletet a járási művelődésügyi osztálynak bejelentettük, a megyei múzeumi szervek hozzájárulásával helyi leltárba vettük. A bekeretezett 41 db képből 38 darab iskolagyűjteményünkben található, 3 kép pedig az osztályfőnöki Petőfi emlékszobába került.

Az iskolagyűjteményben elhelyezett 38 db képből *Szlávy* képét levonom, mivel ebből a portréból két példányt rajzolt Berzsenyi. A képek közül ceruzával készült 13, ceruzával és szénrel 10, ceruza, szén és vízfesték keverésével pedig 1. Ceruza és vízfesték színezéssel 12, ezenkívül két olajjal festett kép is található a gyűjteményben.¹

¹ 1. Berzsenyi Lénárd ezredes (18 év), 2. Czintula Antal alezredes (16 év), 3. Dobay József ezredes (7 év), 4. Eduard Bömeheš lovaskapitány (10 év), 5. Fodor Antal pap (12 év), 6. Forró Elek ezredes (6 év), 7. Frantisek Duraz (cseh, 12 év), 8. Frumer Antal alezredes (14 év), 9. Haczeji Márton kormánybiztos (6 év), 10. Hazay Ferenc kapitány (8 év), 11. Hunyadi Göttmann Eduárd őrnagy (10 év), 12. Jankó Ferenc nemzetőr százados (12 év), 13. Keresztes Imre őrnagy (6 év), 14. Kossuth Sándor alezredes (16 év), 15. Kökényesi Szaniszló ezredes (18 év), 16. Kutzelmann Anton lengyel légió parancsnok (8 év), 17. Lezsák Lajos őrnagy (10 év), 18. Lukáts László nyugalmazott főhadnagy (6 év), 19. Máriassy János ezredes (18 év), 20. Markovits Vincze huszárkapitány (4 év), 21. Mezey Károly ezredes (18 év), 22. Mircse Dénes százados (6 év), 23. Mircse Ferenc őrnagy (12 év), 24. Molnár József székyei százados (16 év), 25. Nagy Jenő őrnagy (18 év), 26. Papp Károly ezredes (3 év), 27. Paulovits Imre huszár ezredes (10 év), 28. Pfeiffer Josef pap (5 év), 29. Adam v.

A képeknek a művészi értéke nem nagy, habár Berzsényi ezredes mestere volt a ceruzának. A képeknek inkább történelmi, hadtörténelmi értékük van, mivel több portré hátoldalán életrajzi és hadtörténelmi adatok olvashatók a megrajzolt személyekről. Példának idézem *M. Gyerő Monostori B. Kemény Lajos* magyargyermónostori báró, honvédtiszt arcképének hátlapjára írt szöveget: „Erdélyi születésű 1799-ik Evben September 29-ik napján. Házas – két fiú, két leány gyermek atya, lakik a Hunyad Megye Felpestes nevű helységében. 1848-ik Evben a Magyar Minisztérium által Honvéd főhadnagynak neveztetett ki, s a Debretzeni Térparancsnoksághoz alkalmaztatott. – 1849-ik Evben ugyancsak a B. Ministerium által Dévára Térparancsnoknak által tétetett. – S a Rögtyön ítélő székek rendezésével azon szék Elnökévé neveztetett – ugyanez év a szerencsétlen bukás után September 16-ik napján bé fogadtatott, – s azóta hol Fejérvárt, hol N. Szebenben szenvedett. 1851-ik év július havába Szebenbe az ott működő Katonai büntető szék által Kötél általi halálra ítéltetett 1852-ben Fejérvárt Július 2-ik napján az ítélet közhírré tétetett, s kegyelem útján a halálos büntetés 15 évi várfogságra szelídítettet. Fogság helyül Olmütz rendeltetett.”

Bírálatai a rajzról: „Jónak találtatott.”

Berzsényi Lénárd ügyes kezű rajzoló volt, a személyek keresetlenül természetes megjelenítésére törekedett. Nem restellte saját magát senkiben sem abban a kis kötött fejmelegítőben megörökíteni, amelyben társai naponta láthatták.

A bíráló rá is került a legtöbb kép hátsó oldalára, pl.: „Igen jelesen van találva”, „Tökéletes”, „Igen jó”, „Meglehetősen találva” mellett néhol a „Nem ösmerhető”, „Kevés hasonlatosság van benne” szavakat is rá hagyta jegyezni. A Berzsényi rajzolta arcképek legtöbbször elítelt honvédtiszteket ábrázol, de vannak itt „civil” foglalkozású rabokról készített rajzok is.

Idézet két szakadt, hiányos portré épen maradt hátsó oldalának darabjáról:

„*Szivós János* oskola Mester és *Jegyző* született 1822-ik évi Pünkösöd Hétfőjén Somogy Megye Csehi Helységben – Jelenleg hivatásának helye Zalamegye vitai helység. – s ugyanezzel szomszédos Tamaj Helységben 850 évi július 26-án az ottani mesterhez Egyházi névnapra össze sereglett s jó Kedvünkűl Kossuth dalt (: mely egyéb eránt bunkossan hatott Felsőnek személyes megsértésére:) danoltunk – ezen dalért a Kerületi Hadnagy által Pestre kísértettem s ottan 850-ik évi november 8-án egy évi várfogságra Vasban elítéltettem s egy részét ugyanitt, nagyobb részét pedig Olmütz-Várában töltvén ki.” „Igen jól van találva.”

Egy másik kép épen maradt oldaláról:

„*Buday Sándor* született 1828 Május 11-én Keszthelyen Zalamegyei mezővárosban, és ugyanitt végzett hat iskolát. Pályája és három évig iskolai tanító ismeretek tanulásában gyakorlása után iskola mester és jegyző Halápon. Zalamegyei helységben 1847 Április 14-én innét ment Badacsony-Tamajra szinte Zalamegyei helységben, hol léte alkalmával 1850-ik évben július 26-án egy nevezett Lesencze-Tamaj helységben esett Butsú alkalmával az Ottani mester s jegyzőhöz több társaival összejövén, ezen mulatás közben el zengett Kossuth s felségsértő dalért Kránitz Gáspár vitai plébános által feladatván Pestre vitetett, hol egy évi vasban kitöltendő várfogságra elítéltetett. November 8-án 1850-ik évben, Pestről pedig idejének kitöltése végett 1851-ik évi Április 18-án Olmützbe vitetett. Olmütz Június 5-én 851.”

A Berzsényi képek között akad egy női képmás is, mely *Tóth Ágostonnét* ábrázolja. „Önkéntes Rab”. ként kísérte el a golyó általi halálra ítélt *Tóth Ágoston* honvéd ezredesét Olmützbe, aki ugyan „kegyelmet” kapott a 18 évi vasban töltendő várfogság kiszabásával. Tóth Ágostonné 21 éves volt akkor és menyasszony, majd felesége Tóth Ágostonnak. Érdekesként jegyzem meg, hogy Tóth Ágostonné, mint idős asszony, 1901-ben látta újra a róla készült képet. Fel is jegyezte rá. – nem jó, mert ő abban az időben sokkal szebb volt.

Berzsényi Lénárd a nem magyar szabadsághősöket is lerajzolta. Lett legyen az svájci, horvát, lengyel, német vagy cseh születésű, vagy éppen hivatásos osztrák császári tiszt, ha a magyar ügyért szenvedett rab-ságot, megörökítette arcását.

A továbbiakban hadd szóljak Berzsényi Lénárd ifjú koráról és katonai pályafutásáról

Kemenesalján, fent a Sághegyen aranylik *Berzsényi Dániel* költőnk egy mondata a Honismereti Emlékfal oldalán: „Int a dicső táj; – Járd zengő ajakkal!”

Ugyancsak jöleső érzéssel olvashatjuk Búcsúzás Kemenesaljától című versében: „Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását”. Igen, Kemenesalja és Vas megye népe, de mondhatom már: az egész ország is – ma-

Poplansky százados (8 év), 30. Psotta Mór tüzérezredes (12 év), 31. Ruhwerthi Rapaich Dani ezredes (18 év), 32. Saladin Heinrich huszárkapitány (6 év), 33. Sebestyén Gábor pap (10 év), 34. Szente Pál kapitány (12 év), 35. Szilágy József kormánybiztos (5 év), 36. Tóth László főügyész, honvéd (10 év), 37. Ziké János alezredes (16 év).

gáénak tekinti a költőt. Róla tudunk, még ha panaszkodott is a múlt század végén a tudós *Váczi János*: „Egy harmad-, negyedrangú költőről is többet tud irodalmunk története, mint róla a pályadíjnyertes költőről” – állapította meg keserűen. Majdnem hasonló értelemben szól – három-négy évtizeddel később – *Németh László* is: – „Apró irodalmi ajtónyitók több életrajzi nyomot hagytak, mint a költőkirály.” Ma, a felszabadult országban Berzsényi Dániel is elfoglalhatta méltó helyét az irodalomban.

De vajon, tudunk-e *Berzsényi Lénárd*ról – a költő rokonáról – annyit, amennyit megérdemelne? Vagyis: ki volt Berzsényi Lénárd?

Berzsényi Lénárd nagy költőknnek, Berzsényi Dánielnek harmadfokon unokatestvére. Nemesmagasiban (ma Kemezesmagasi része), Vas megyében született 1805. november 6-án. Atyja, *Berzsényi Gábor* ügyvéd, táblabíró, anyja *Endresz Katalin*. Tízéves korában, 1815-ben iratkozott be a soproni evangélikus liceum grammatikai osztályába. Nyolc évig, 1823-ig ennek az iskolának diákja. Mint tanuló a „középhadban helyezkedett el” – állapította meg róla *Pröhle Jenő*, a liceum jelenkori nyugalmazott tanára.³ A két felső évfolyamban a jogászok közt szerepelt, azonban ebben az iskolában minden diáknak latin stílusgyakorlatul egy-egy tételt is ki kellett dolgoznia. Berzsényi Lénárd tagja volt az iskola önképzőkörének, a Magyar Társaság-nak is. Itt szabadon választott témákra írt dolgozataikat olvashatták fel, a „dolgozó tag”-ok. Az akkori önképzőköri gyűlésekről fennmaradt, és felvett jegyzőkönyvek tanúsága szerint Berzsényi már 1822-ben „munkás társ” lett. Magyar Társaság-beli szereplésének csúcspontja az 1823. július 13-i záróülés volt, ahol nyilvános gyűlésen „szájtolt”, azaz szavalta saját versét.

Úgy látszik Berzsényi Lénárd nemcsak a tollai bánt jól, de a ceruzát és ecsetet is jól kezelte. Verselő ügyességének igazolására álljon itt e néhány sor egyik verse végéről:

„Meghalt, meg, de azért mégis meg nyerte jutalmát,

Mert új fénybe derül minden nap tette nevével

S áldó könnyektől zöldül sír dombja porának.”

(*Zrinyi Miklós*)

Berzsényi Lénárd két éve az iskola elhagyása után döntött: ~ toll vagy kard? A kardot választotta. 1825 szeptember 18-án *katoná lett*, a Miklós cár nevét viselő császári és királyi 9. lovasezred svadronyos kapitánya, majd az orosz Szent Anna rend 3. osztályának lovagja. A morvaországi Prossnitzból hazatért 1848-ban, hogy ezrede 56 tisztje közül tizenketted magával – *a magyar oldalon* harcolja végig a szabadságharcot.³

Az október 12-i horpácsi csata után századának vitézsége dicséretet kap. Berzsényi Lénárd őrnagy lesz. Vidos Márton huszár főhadnaggyal együtt szervezi Sárvárott a magyar Radetzky-huszárezredet. 1849 januárjában a 8. Koburg-huszárezred ezredese. Júniusban *Pölsenberg Ernő* tábornok hadseregében lovashadosztály-parancsnok.

A katonai ranglétrán állandóan emelkedett, holott nem tört a magas posztokra, *szerény magatartású* volt. „Berzsényi nem akar hadtestparancsnok lenni” – írta róla *Vidos Géza*. Szerénységének jellemzésére – Vidos nyomán – idézem azt a levelet, melyet *Görgey Artúr*nak küldött, aki Budán, 1849. június 26-án kelt hadseregarancsában a 2. hadtest parancsnokává nevezte ki Berzsényi Lénárdot.⁴ A német nyelven kiadott parancsra Berzsényi az alábbi magyar (de német nyelvűt is írt) levélben válaszolt. Idézem a magyarul írt levelet:

„Mélyen tisztelt Hadügy Minister és Fő vezér Úr!

Tegnap, folyó hó június 27^{én} volt szerencsém Peltenberg Tábornok Urnál a 2^{ik} Hadtest parancsnokává történt ki neveztetésemet olvashatni.

Hazámnak hű fia kívánván lenni 's maradni, ezen ki nevezés, mellynél fogva tevékenységemnek olly szép 's nagy tér nyitattik, különös örömmel 's büszkeséggel töltött volna el, ha eróm, tehetségem 's belátásom tsekélységénél fogva azon meg győződés nem foglalna helet nálam, hogy mi után ezen fontos hivatalnak viselésére elegendő ösmeretekkel, tapasztaltsággal 's ennél fogva képességgel nem bírok, annak el foglalásával, a' szolgálatnak hazámnak, 's nemzetemnek, több kárt mint hasznot okoznék: ugyan is

Még ezelőtt néhány hólnapokkal mint kapitány az ellenségeskedések alig történt meg kezdése után lovak be vásárlására küldetvén, később mint őrnagy 's alezredesnek is (: a' tavasz kezdetekor el betegeskedvén:) kevés alkalmam volt tsekély hadi ösmereteimet a' tapasztalás mezején bővíttetni, 's különösen, nem is említvén azon sok tudni valókat, mellyek egy vezérnél multhatatlanul szükségesek, a' gyalogság 's tüzérség hatása körével nagy részbe ösmeretlen vagyok, továbbá

már egy pár évek olta gyakrabban Rheumába szenvedvén, egészségembe a' hivesebbire változó idő szakokra annál kevésbbé bízhatok mivel még utolsó nyavalám következésébe meg genyesült bal artz tsontom még most sem gyógyult meg tökéletesen: miután további koronként Máj daganatokba is szenvedek, a' beteges testbe pedig lehetetlen egyforma kedélyt 's erélyességet fel tetelezni:

³ Dr. Pröhle Jenő, *Vasi Szemle* 1977. 3. sz. 400–434. old.

⁴ Vidos Géza dolgozta fel Berzsényi Lénárd katonai pályafutását. *Vasi Szemle*. 1938. 1–2. sz.

⁵ Hadtörténelmi Levéltár. Berzsényi ezredes levele. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc iratai 35/60. sz.

kérem a' mélyen tisztelt Hadügy minister fő vezér Urat, méltóztasson fellebb elől adott okoknál fogva a' nékem szánt poltzra, értelmesebb 's tapasztaltabb egyént választani, engemet pedig jelenleg még mostani tsekélyebb hatás körömbé meg hagyni.

Ha talán katonai tekintetből ovakodásom rendkívülinek tetteznék, mi után él bennem azon meg győződés, hogy valaki egy alá rendeltetett Rendfokozatba igen a helin lehet anélkül, hogy valamely felsőbb poltzot be tölteni képes volna, ezen meg győződésnél fogva fellebb tett kérésemet minden rang és érdek vadászástól ment hazám javát ohajtó tiszta szándékomnak méltóztassék tekinteni.

Ki is további parantsait el várva maradok mélyen tisztelt Hadügy Minister és Fő vezér Úrnak Győrött Junius 28^a 849

engedelmes mély tisztelője
Berzsenyi ezredes⁷

Berzsenyi Lénárd nem a feladat elől hátrált meg, nem kibüvőt keresett, csak volt bátorsága önmagát bírálni. Becsületés nyíltsággal vetette fel a kérdést: mennyiben szolgálna hazájának, a nemzetének, „ha tapasztalatlansága” és „képeségei” hiányában vállalná a nagy felelősségű beosztást. A levél Győrött kelt, dátuma 1849. június 28-a a város számára szomorú nappá vált. Berzsenyi ugyanerről a napról ezt a néhány szót jegyezte fel: „Junius 28^{án} történt a győri tsata 's visszavonulás Gönyőre 29-én Átsra . . .”⁵

Valószínűleg ennek a csendben induló napnak délelőttjén irathatta segédtsíjtjével Berzsenyi az idézett lemondó levelet. Vidos Géza megállapítása szerint, ha Berzsenyi elfogadja Görgeytől a kinevezést, talán ő tett volna a 14. aradi vértanú. Persze a halálos ítéletet így is kiszabták rá.

Az aradi „Szabadságharcú Erekllyemúzeum”-ban az ARADI ELÍTÉLÉSEK táblájáról sok (472 fő) szomorú ítélet olvasható le. Az első oszlopon felsorolt elítéltek között olvasható: „Berzsenyi + 18 o” – neve és ítéletének foka is. Ez a jel: +, a „bitófára” ítéletet jelentette, a legmegalázóbb halálbüntetést. A + utáni szám, a 18-as, a „kegyelemképpen” kapott várfogság éveinek száma. A o jel a „vasban” töltendő börtönt jelölte, amelyből Berzsenyi Lénárd is letöltött több évet *Olmützb*en.

Berzsenyi Lénárd fogságából hazatérve magányosan élt, Vidos Géza szerint „előbb Somogy, azután Vas megyében Kemenessömjében”, *Berzsenyi J. Miklós* szerint Kemenesmagasiban. Ünérzetes, ráterti ember volt, rá jellemző módon visszautasított minden anyagi támogatást, amit a volt honvédtiszteknek felajánlottak az akkori kormányok.⁶

1886. szeptember 17-én halt meg, a kemenesmagasi családi sírboltban nyugszik. A pontos anyakönyvi adat *Tóth János* ev. lelkészétől származik.

Berzsenyi Lénárd „non omnis mortuus est” – nem halt meg egészen –, hisz fogolytársairól készített arcképei fennmaradtak . . .

Záróakkordként hadd idézzem *Vasvári Kovács György*: A HALÁLRA ÍTÉLT 48-as HONVÉD AZ OLMÜTZI BÖRTÖNBEN című verses könyvecskéjéből *Az élő fa* c. vers egyik szakaszát:

Ezredéves élő fa vagy, szép hazám!

Mi fiaid egy-egy levél az ágán.

Mi elhulunk, mint a levél sorjába,

De te élni fogsz, magyarok hazája.

Zongor Ferenc

⁵ Pröhle Jenő i.m.

⁶ Berzsenyi J. Miklós nyugalmazott mérnök, celldömölki lakos közlése.

Melehetősen találva. Haczel Márton Született Szikszón Abaúj vármegyében Febr: 12^{ik} 1801 ezernyolcszáz Negyven Nyolczadik évig Jóság Igazgató azon évben Nyír Egyház Városa részére Polgár Mesternek – mint ilyen előbb Pétervárad utóbb Bács Megyei Kormány biztosi minőségben működött. – A forradalom után October 9^{ik} 849^b el fogattatott. Október 1° Napján 1851^b Kötél általi halálra szóló ítélete ki hirdettetett – 's hat évi Várfogságra változtatott. – Olmütz Martius 17^{ik} 852. –

Máriássy János Szül: Iglón Szepes megyében 1822. Június 22^{én} Katona lett 1841. Wasa nevű gyalog ezred: – 1842^{től} 1847^{ig} magy. testőr. – Innen 2^{ik} sz. gy.ezredhez mint hadnagy beosztatott. 1848 márcziusba főhadnagy lett – 1848 június 1-től honvéd százados a 2^{ik} h.z. alj-nál. Ugyan ez év September 1^{től} őrnagy, s' a tiszántúli önkéntes m.őrsereg vezére, s' Később az aradi várat cernírozó sereg parancsnoka. 1848. nov. 1^{én} alezredessé neveztetett – 1849. Januárius havától hadosztály parancsnok az 1° hadtestbe. U. év ápril havába ezredes lett. – 1848 Július 17^{én} Tisza-Földvárnál történt éjjeli megtámadás alkalmalmali működéséért a 2^{ik} osztályi érdem jellel díszesítetett a magyar Kormány által. Az O. azért bitófára ítéelve Kegyelem útján 18 évi várfogsággal vasban – ajándékozott meg. – Olmützi bástya úr Januárius 8ten 1851.

igen jó Lezsák Lajos volt cs. k Százados Született Gyergyón Szt. Miklóson 06, Katonai pályája kezdődött 821 a reocupatio után fogságában 16 Január 850 nyugalmaztatott a Magyar erdélyi seregben volt Őrnagy – vagyon elvesz tése mellett a Szebeni hadi törvény Szék által akasztófára ítéltetett s Kegyelem útján 10 évi vár fogságra könnyebbitetett.

Berzsenyi Lénárd,
az arcképek raj-
zolója.

Kossuth Sándor „keveset hasonlít Alezredes
s a 7-ik hadosztálynoka. Golyó általi halálról
16 évi vasbani várfogságra kegyelmezve.”

Mezey Károly. Született
Borsod-megyébe Mis-
koltzon Szolgált a 10^{dik}
huszárezredbe 25 évig
mint fő hadnagy a ma-
gyarhadseregnél ezredes a
10^{ik} sorszerezd parantsno-
ka: Golyóáltal halálra
ítélve. 18 évi várfogságra
vasba megkegyelmezve.

Czentula Antal Van
találva. Amnestoroz-
tatott Június 25én
852. Bácsmegyében
Nemes 'Milititsen...'

Tökéletesen van találva Zike
János született Zimonyba
1806–1848 Osztrák nyugal-
mazott Fő Hadnagy Csaszar
Dsidasokbul, Kessőbb ma-
gyar Alezredes, az Aradi
osztrák Katonai Törvénynek
által ítéltettek agyon lövésre
T: sz. Haynau által 16 évre
Var fogságra vasba Kegyel-
meztetett.

(A képek Barsy István műtermében készültek)